Zbornik Instituta za kriminološka
i sociološka istraživanja
2017 / Vol. XXXVI / 1 / 43-58
Originalni naučni rad

TRANSFORMACIJA KRIMINALNIH ORGANIZACIJA KROZ DRUŠTVENI KONSTRUKT SOCIJALNOG BANDITIZMA*

Olivera Pavićević*
Aleksandra Bulatović*
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Banditizam se konceptualno razume kao kršenje društvenih normi što zajednica odbacuje kao nedvosmisleno štetno i nastoji da eliminiše. Socijalni banditizam je fenomen čiji je pojam širi jer obuhvata i političku i ideološku dimenziju, a usmeren je na obezbeđivanje zaštite socijalnih interesa u najširem smislu tog izraza.

U izrazito podeljenim društvima u kojima postoje velike razlike teže je razdvojiti nasilni i organizovani kriminal od pobune, pogotovo što se ona često finansira kroz kriminalne aktivnosti. Takođe, nasilni kriminal ima tendenciju da opravdava svoje postupke pozivanjem na etničke, verske i klasne podele.

Određujući različite uzroke nastanka ovih fenomena u procesima diferencijacije, konfliktima, specifičnom okruženju i adaptaciji pripadnika društva van standardnih društvenih tokova, autorke u radu razmatraju određene analogije ovih fenomena. Cilj ovog rada je potpunije razumevanje bande kao kriminalnog fenomena koje se zasniva na određenju kompleksnog odnosa između pojedinaca, dinamike kolektivnog ponašanja i procesa društvenih promena.

KLJUČNE REČI: banda / socijalni banditizam / struktura / organizovani kriminal / institucije

* Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS
* E-mail: oliverapavicevic4@gmail.com.
* E-mail: abulatovic@sezampro.rs.

ISTORIJSKI KORENI SOCIJALNOG BANDITIZMA

Etiologija reči "bandit" je u vezi sa imenovanjem onih koji su prekršili norme zajednice kojoj pripadaju, te su zbog toga označavani kao "ljudi van zakona". Time se utvrđivalo da za njih ne važe redovna pravila interakcije s institucijama u zajednici, tj. da ih zajednica odbacuje i smatra da bi ih trebalo odstraniti. Kao sinonim za reč "bandit" koristi se reč "odmetnik" u nameri da se označi onaj ko se opredelio da se bavi kriminalizovanim aktivnostima i čiji način života predstavlja stalno izbegavanje institucionalnog sankcionisanja. Fenomen odmetništva se istorijski javlja i kao "socijalni banditizam", odnosno pokret pobune koji je društveno uslovljen. Takav bunt se istorijski formirao kao hajdučki, ustanički ili gerilski pokret, sa ciljem da obezbedi zaštitu socijalnih interesa u najširem smislu izraza, od etničkih, preko političkih do klasnih, i leži u osnovi državnosti i nacionalnog identiteta mnogih evropskih i američkih država (Nedeljković, 2006). Na taj način pojam banditizma se proširuje i postaje politički i ideološki fenomen.

Pojam "socijalnog bandita" skovao je Erik Hobsbaum (Eric Hobsbawm) šezdesetih godina XX veka. U svom čuvenom delu Banditi, on socijalne bandite određuje kao "seljake-odmetnike koje vladar i država tretiraju kao kriminalce, ali koji ostaju unutar seoske zajednice i koje ljudi smatraju herojima, prvacima, osvetnicima, borcima za pravdu, pa čak i liderima pokreta za oslobođenje - u svakom slučaju, osobama koje zaslužuju divljenje, pomoć i podršku" (Hobsbawm, 1969/2000). Premda socijalni banditizam vezuje prevashodno za prekapitalističko društvo, Hobsbaum ga tretira kao gotovo univerzalni istorijski fenomen do čije je manifestacije dolazilo onda kada su ljudi osećali nemoć pred tiranijom opresivne, okupatorske ili odnarođene vlasti. Neki drugi autori, pak, smatraju da su socijalni banditi prisutni i u savremenim društvima, prvenstveno kao kriminalci-heroji, te da taj fenomen zapravo reflektuje ideju nadzakonske pravde. Do takvih pojava dolazi usled neuspeha države da odgovori zahtevima opšteg poimanja pravde (Kooistra, 1990: 217). "Mit o banditu (Hobsbaumovom socijalnom banditu) predstavlja težnju ka drugačijem društvu, daleko humanijem svetu u kome se sa ljudima postupa pravično i u kome nema patnje" (Block, 1972, navedeno prema: West, 2002: 135).

Tokom istorije se socijalni banditizam ispoljavao i u oblicima koje danas prepoznajemo kao forme organizovanog kriminala, nezavisno od konceptualnih poteškoća u definisanju organizovanog kriminaliteta. Pisana istorija beleži slučajeve piraterije, razbojništva, falsifikovanja, prevare, trgovine ukradenom ili nelegalnom robom i uslugama itd. Ovakve aktivnosti predstavljaju kriminalne radnje koje se vrše planski, a ne impulsivno ili spontano, a postupanje od strane izvršilaca (kriminalaca) odvija se u nekim okvirima socijalnog organizovanja (von Lampe, 2001: 102). Ova perspektiva je ugrađena u temelje diskursa o istorijskim korenima organizovanog kriminaliteta koje teoretičari nalaze u tradicionalnim bandama. Banda je grupa koja je organizovana, u određenom stepenu, zarad vršenja inkriminisanih dela, u izvesnom kontinuitetu, čiji je cilj preraspodela bogatstva upotrebom nasilja od strane za takve aktivnosti opredeljenih pripadnika grupe (Hauck, Peterke, 2010:

412). Banda (ili "gang" shodno anglosaksonskoj tradiciji zbog koje se pripadnici organizovanih kriminalnih grupa kolkvijalno nazivaju: "gangsteri"), kao varijetet organizovane kriminalne grupe, temelji se na njenoj strukturiranosti. Tradicionalne bande su se formirale kao nosioci određene kriminalne tradicije koja se kasnije uobiličavala u definisane kriminalne ogranizacije koje izvršavaju inkriminisana dela (Nedeljković, 2006: 240).

Legende o socijalnim banditima su važni elementi nacionalnog identiteta, odnosno "kolektivnog sećanja" u mnogim zemljama (Tranter, Donoghue, 2010: 188). Arhetipski primer socijalnog bandita je Robin Hud, koji vekovima unazad opstaje kao kulturni simbol širom engleskog govornog područja. Premda sa svojom družinom vrši razbojništva i ubistva, on personifikuje mnoge mitske kvalitete poput nevinih početaka, viteštva, pravičnosti, pažljivo se ophodi prema siromasima, ženama i poniženim ljudima; on vrši zločine nad predstavnicima vlasti i pripadnicima vladajućih slojeva, ali samo zato da bi ono što od njih oduzme dao sirotinji (Cashman, 2000, prema: Tranter, Donoghue, 2010: 188).

Odmetnici i njihove bande su slavljeni zato što su bili viđeni, ispravno ili pogrešno, kao otelotvorenja duha otpora i protesta, simbolički protivudarac sirotinje i obespravljenih onima koji se smatraju njihovim opresorima" (Seal, 1996: 197). Njihova simbolička vrednost zasniva se na percipiraji kriminalca-heroja koji ne preže od toga da prekrši pravila, ko ustaje protiv nepravde i opresije i staje u zaštitu svoje porodice i prijatelja. To su živopisne figure buntovničkih kvaliteta koji se dovode u vezu sa nacionalnim karakterom. Istraživanje o mitskom liku Neda Kelija (australijskog Robin Huda) je ipak pokazalo da stavovi prema Keliju nisu jedinstveni (bilo je i onih koji ga smatraju zlikovcem), a varirali su u zavisnosti od socijalnog zaleđa i političkog opredeljenja ispitanika — mlađa populacija je češće prepoznavala Kelijev simbolički značaj, dok su povoljnije stavove prema njemu češće iskazivali pripadnici radničke klase i pristalice levičarske ideologije (Tranter, Donoghue, 2010).

KLJUČNI ELEMENTI U FORMIRANJU SOCIJALNOG BANDITIZMA

Sigmund Frojd (Sigmund Freud) je video prvi i nužan uslov za zajednički život ljudi u preovladavanju većine i njenoj supremaciji u odnosu na bilo kog pojedinca. Pojedinac biva ograničen zahtevima kulture, a to se pre svega pravda osiguranjem da se jednom ustanovljeni poredak ne može urušiti voljom pojedinca. "U daljem razvoju, kultura, izgleda, teži da ovo pravo ne bude samo izraz volje neke male zajednice (kaste, društvenog sloja, plemena) koja se prema drugoj, možda brojnijoj, masi opet ponaša kao nasilnik. Krajnji ishod treba da bude zakon, kome su svi (u najmanju ruku svi podobni za zajednicu) doprineli žrtvom svoga nagona i koji ne dopušta da neko (opet sa istim izuzetkom) postane žrtvom grube sile" (Frojd, 1988: 33). Formalni, državnopravni sistem društvene kontrole predstavlja organizovani monopol prinude, te se pojedincima postavlja nedvosmislen zahtev da se uzdrže od kršenja pravnih normi (Molnar, 1991). Problem se, međutim, usložnjava, budući da odnos između institucionalne kontrole na jednoj i običajnih i moralnih normi na

drugoj, nije uvek skladan. U slučaju nesklada, pojedinac je u paradoksalnoj situaciji, razapet između dve suprotne tendencije — težnje ka usklađivanju socijalnih uloga povećanjem konformizma i svog ličnog uverenja da poštovanje društvenih normi ne donosi ličnu sreću. Teškoće harmonizovanja socijalne egzistencije dramatizuju se raskolima do kojih dolazi usled sukobljenosti različitih normativnih i moralnih koncepata u kontekstu društvene anomije koja predstavlja stanje u kojem dolazi do destabilizacije starih normi i pravila, te delinkvetnog ponašanja. U društvenoj situaciji koju karakteriše anomija, ogoljeno se i brutalno manifestuje kompetitivan karakter društvenog bivstvovanja u uslovima drastično različitih startnih pozicija pojedinaca i grupa, a pojedinci mogu smatrati da je radi postizanja određenih životnih ciljeva nužno društveno neprihvatljivo odnosno devijantno ponašanje (Šram, 2007: 103).

Kada postoji visok stepen saglasnosti pripadnika zajednice o tome da određeno delo narušava društvene vrednosti i time ugrožava zajednicu u određenoj meri, kažnjavanje zbog izvršenog dela tradicionalno definisanog u odnosu na objekat povrede kao protivpravni akt predstavlja rezultat formalnog, institucionalnog postupanja koje ima za cilj ponovno uspostavljanje funkcionalnosti zajednice narušene delom (Bulatović, 2015: 132). Savremene države su u potpunosti preuzele pravo kažnjavanja, inkriminišući privatnu represivnu reakciju na zločin, odnosno na ponašanja koja su u tradicionalnim društvima predstavljala uobičajenu formu razrešenja konflikata i socijalne kontrole. Međutim, zločini iz "moralističkih" pobuda i dalje opstaju. Kao i ubistva u tradicionalnim društvima koja opisuju antropolozi, mnoga ubistva u modernim društvima jesu vid socijalne kontrole, odnosno poseban tip "samopomoći" (Black, 1998: 31-32). Formalna kontrola kriminaliteta i zločin iz "moralističkih" pobuda po unutrašnjoj prirodi su slični, iako su međusobno suprotstavljeni. No, dok država kažnjava za kršenje pravne norme (pravno nedozvoljeno ponašanje) i ima za cilj reparaciju prava, zločin iz moralističkih pobuda predstavlja reakciju na "pogrešno" ponašanje, a za cilj ima reparaciju pravde ("ispravnosti").

Obrazac "ispravnog prekršioca zakona" naslanja se na percipiranje njegovog (zlo)čina kao "nužde", iznuđenog akta "odbrane", ali i "zadovoljenja pravde", koje bi se moglo dekonstruisati do žudnje recipijenata za reanimacijom narušenog socijalnog poretka. Pri tome su među "ispravnim prekršiocima zakona" znatno zastupljeni oni koje karakteriše neustezanje od primene nasilja, a naročito "socijalni banditi".

Agresija kao odgovor na pretnju ili napad, duboko je usađena u repertoar "svrsishodnih" reakcija: dešifrovanje nasilja kao odgovora na kakav egzistencijalno preteći, odnosno teži napad na intergritet ili identitet (pojedinca ili kolektiva), čini razumljivijim paradoks da i najteži, ekstremni zločini ponekad začuđujuće lako odolevaju oštrici moralnog suda posmatrača. Pribegavanje nasilju, kako u "samoodbrani" tako i radi zaštite "obraza" tradicionalno se smatralo opravdanim, a spremnost na vršenje nasilja kad to zahteva "opšti interes", odlikom junaka (zaštitnika, osvetnika), onog ko spasava i brani ljude. Donald Blek (Donald Black) posmatra nasilnički zločin kao osobit vid "socijalne kontrole", koja se razume kao

proces u okviru kojeg jedna osoba definiše ponašanje druge kao "odstupajuće" (moralno neprihvatljivo) i odgovara na njega. "Samopomoć preduzimanjem nasilničkog čina u suštini jeste kažnjavanje, isto kao što je to i moderni krivičnopravni sistem. [...] Mnogi zločini su moralističke prirode. [...] Oni predstavljaju odgovor na pretrpljenu nepravdu i nastojanje da se sprovede pravda. [...] Oni su modus razrešenja konflikta i forma kažnjavanja" (Black, 1998: 27).

Nikolas Karot (Nicholas Curott) i Aleksander Fink (Alexander Fink) iznose zanimljivo zapažanje da socijalni banditizam može biti koristan za društvo u kome vlast karakteriše tiranija i pohlepa. Po mišljenju ovih autora, ta dobit ne mora imati veze sa klasnom borbom kao što to sugerišu Hobsbaum i njegovi sledbenici — banditi se rutinski ne pokoravaju neefikasnim zakonima i povećavaju cenu predatorskih praksi političke elite. Društvena korisnost banditizma pomaže da se objasni misterija heroizacije socijalnih bandita. "To je samo refleksija, mada u idealizovanom obliku, onoga što ljudi intuitivno znaju: neki banditizmi nisu sasvim loši" (Curott, Fink, 2010: 23). Mitovi i legende koji prate osobe i grupe one strane zakona obično imaju slične teme u različitim zemljama. Tu univerzalnost ovaj autor imenuje kao "robinhudovski princip" — princip koji služi kao opšti model odmetnika bez obzira odakle dolazi, onog koji se slavi u folkloru i romantizuje u mas-medijima (Seal, 2009: 68-69). Taj heroj je često i simbol nacionalnog identiteta, nacionalna ikona; harizmatična osoba koja je podstaknuta na otpor često nekakvim relativno minornim incidentom (Seal, 2009: 69-70). Svi su ti likovi silom prilika gurnuti u odmetništvo, a po pravilu ih karakteriše hrabrost, viteštvo, učtivost, darežljivost, uzdržavanje od neopravdane primene nasilja, zaštitinički odnos prema sirotinji i poniženima; u jednom trenutku postaju žrtve izdaje, da bi potom zakoračili u besmrtnost. Kako navodi Grejem Sil (Graham Seal), "Za mrtvog heroja zatim počinje život posle života, čime se vraća u tradiciju, istovremeno održavajući legendu i stvarajući osnov za heroizaciju sledeće individue koja će podići mač, luk ili pušku protiv opresivne vlasti" (Seal, 2009: 69).

Kako upućuje Olga Manojlović Pintar (2006), pozitivna konotacija društvenih odmetnika — od engleskih pirata i družine Robina Huda, preko španskih i katalonskih bandolerosa, italijanskih bandita i mađarskih bećara do ruskih razbojnika, značajno je određivala vrednosne sisteme i norme nacionalizovanih društava. Banditeriji su naročito pogodovala granična područja, odnosno slabo prisustvo centralne vlasti. Društvene krize, praćene periodima gladi i muke koji su teško pogađali siromašne seljake i ostale obespravljene članove društva, pretvarale su lokalne autsajdere u simbole otpora opresivnoj vlasti.

Nasilnički i drugi "zločini samopomoći" obrnuto su proporcionalni razvitku pravnog sistema, odnosno pravne zaštite i pravne jednakosti ljudi: zločini samopomoći su, tako, verovatniji tamo gde su mehanizmi pravne države manje razvijeni i manje dostupni. Dostupnost prava nije jednako distribuirana u socijalnom sistemu, pa zločine samopomoći češće vrše ljudi iz socijalnih grupa kojima su pravni mehanizmi i pravna zaštita manje dostupni (Black, 1998: 10).

Kolijer ističe složenu vezu između pobune i kriminala generalno i organizovanog kriminala partikularno. Iako, nikako nije reč o identičnim fenomenima može se

govoriti o postojanju određenih analogija (Collier, 2000). Zbog prisustva kontinuiteta nasilja od pojedinačnih nasilnih pljački, preko organizovnih bandi i organizacija poput mafije, sve do široke skale konflikata sa državom centralno pitanje fenomenološkog razumevanja banditizma jeste pitanje o kontinuumu (Collier, 2000). U traganju za odgovorom na ovo pitanje u razmatranju odakle kreće industrijska organizacija nasilnog predatorstva mora se razdvojiti pobuna od kriminala. Premda se, ova dva fenomena pojavljuju agregatno oni imaju veoma različite uzroke. Nasilni kriminal ima tendenciju da opravdava svoje postupke pozivanjem na etničke, verske i klasne podele. U izrazito podeljenim društvima u kojima postoje velike razlike u pogledu ovakvih karakteristika teže je razdvojiti nasilni i organizovani kriminal od pobune, pogotovo što se one često finansiraju kroz kriminalne aktivnosti.

FORMIRANJE KRIMINALNE ORGANIZACIJE IZ TRADICIONALNIH FORMI BANDITIZMA

Martín Sánchez–Jankowski smatra da se potpunije razumevanje bande kao kriminalnog fenomena zasniva na određenju kompleksnog odnosa između pojedinaca, dinamike kolektivnog ponašanja i procesa društvenih promena (Sánchez–Jankowski, 2003: 192). Time se upućuje na etiološko određenje kriminalnih organizacija putem određivanja socijalnih, ekonomskih i kulturnih faktora.

Felia Allum i Panos Kostakos insistiraju na univerzalnom karakteru banditizma pošto se javlja u svim društvima kada se nađu na razmeđu između plemenskog i rođačkog tipa društvene organizacije na jednoj strani, i savremenog, industrijskog društva na drugoj (Allum, Kostakos, 2010).

Iako banditizam pokazuje značajne varijacije u formi, Milan Škulić ukazuje da se u savremenoj literaturi u tom smislu prvenstveno analiziraju iskustva SAD, kao države koja se, u istorijskom smislu posmatrano, prva susrela sa izuzetno značajnim oblicima savremenog organizovanog kriminaliteta, i jer je na teritoriji SAD "čitav niz značajnih oblika kriminalnog organizovanja" generisao obilje materijala za analizu i motivisao brojne autore da svojim istraživanjima i analizama bitno formiraju korpus literature o ovom fenomenu (Škulić, 2015: 107).

U okviru skale kontinuiteta pojavnosti organizovanog kriminala, evolucija američkog tipa organizovanog kriminaliteta vezuje se za ulične bande u SAD koje su se formirale u urbanim centrima kasnog XX veka (Smith, Rush, Burton, 2013). Saša Nedeljković ističe argumente u prilog fokusiranja etiologije američkog tipa organizovanog kriminaliteta ukazujući da tek s razvojem industrije i kapitalizma, odnosno, s migracijama iz nerazvijenih zemalja u razvijene zemlje, i iz nerazvijenih krajeva u razvijene krajeve iste zemlje, dolazi do disperzije i internacionalizacije organizovanog kriminala i do njegovog punog sazrevanja u etničkom i nacionalnom smislu (Nedeljković, 2006).

Osobenosti tradicionalnih bandi prepoznaju se kao elementi kriminalne potkulture, a nastaju u procesu diferencijacije, kao plod konflikta i adaptacije pripadnika društva van standardnih društvenih tokova, koji se javlja i razvija zahvaljujući specifičnom okruženju (Ignjatović, 2006: 191). Za potrebe Ministarstva pravde SAD, James Howell i John Moore su izradili studiju potkrepljenu obiljem istorijskih činjenica, koja potvrđuje tradicionalno gledište u kriminologiji, da su urbani uslovi obezbedili okruženje koje je omogućilo razvoj organizovanog kriminala, a veći obim populacije — "kritičnu masu" kriminalaca, klijenata i žrtava potrebnu da bi nastala profitabilna tržišta nezakonite robe i usluga (Howell, Moore, 2010). Druge novije analize takođe potvrđuju da su brojnost stanovništva i gustina naseljenosti omogućili diversifikaciju formi krimininalnog organizovanja (van Dijk, 2008: 92). Istovremeno sa ovakvom dinamikom u kriminalnom organizovanju, došlo je i do bujanja korupcije kao metode kojom su se kooptirali donosioci političkih odluka kao i predstavnici institucija sa represivnim ovlašćenjima, što je ključno za obezbeđivanje relativno nesmetanog obavljanja kriminalnih aktivnosti. Rani oblici kriminalne organizacije su, po pravilu, uz koncentraciju siromaštva delovali lokalno, a zbog izražene segregacije po delovima grada, imali su i značajne etničke dimenzije jer su pripadnici bande bili određenog etničkog porekla i živeli su u specifičnim urbanim sredinama (određenim delovima grada). Ove osobenosti su, ujedno, činile elemente kohezije u grupi (Howell, Moore, 2010). Istorijski, društvena dezorganizacija uzrokuje organizovani kriminal kao jednu od svojih posledica (Ferracuti, Bergalli, 1970: 107). Okolnosti koje su uslov za ovakvo društveno povezivanje u vezi su niskim nivoom uzajamnog poverenja koje predstavlja socijalni kapital van uskog kruga sopstvene porodice. Petrus van Duyne objašnjava da kada je poštovanje zakona obezbeđeno snažnom prisilom, to nepoverenje se može prevazići tako što se neslaganje razrešava na sudu, ali kada zakoni nisu delotvorni i kada je sudski sistem manjkav, zaštita (na primer, od kršenja ugovornih obaveza) mora da se potraži negde drugde, a ne od vlasti (van Duyne, 2007: 11).

Istorijski posmatrano, reflektujući lokalne kulturne i ekonomske specifičnosti, u Americi su se prvo izdvojile bande irskog i jevrejskog porekla, pa onda i one italijanskog i poljskog porekla. Ove bande su sticale kontrolu nad legitimnim privrednim strukturama i bile orijentisane na utvrđivanje statusa i vršenje efektivne vlasti u svojim zajednicama. Odlikovala ih je upotreba nasilja, stvarnog ili implicitnog (generisanjem straha ili njegovom eksploatacijom), a bavile su se trgovinom nelegalnom robom i uslugama, ali i aktivnostima kao što rešavanje sporova unutar zajednice, obično u odsustvu efikasnih institucionalnih mehanizama (Hagan, 2008: 405). U totalitetu individualnih i grupnih sukoba, bande su bile protivteža društvenom, političkom ili ekonomskom okruženju.

Prohibicija je donela dramatične promene — prihod od novonastalog ilegalnog tržišta proizvodnje, prodaje i transporta alkoholnih pića bio je bez presedana i time je podstaknuto stvaranje poslovnih veza između kriminalnih grupa kako u nacionalnim okvirima tako i u vidu "prekogranične saradnje" (Howell, Moore, 2010).

Nezavisno od specifične strukture i aktivnosti, karakteristike tradicionalnih bandi zbog kojih se mogu smatrati organizovanim entitetima, a zaslužuju pažnju iz komparativne perspektive, su postojanje određene hijerarhijski organizovane strukture, podela rada unutar bande, kontinuitet aktivnosti i angažman u više od jedne kriminalne aktivnosti (Thornberry, 2003:1).

Principi po kojima su tradicionalne bande funkcionisale ključni su i danas kod sličnih savremenih kriminalnih struktura, onih koje se označavaju kao ulične bande (Conly, 1993). Ovi principi se na engleskom jeziku mnemonički izražavaju kao "tri r", prema početnim slovima reči kojima se označavaju: reputacija, poštovanje i osveta (*reputation*, *respect*, *retaliation*). Reputacija definiše status, poštovanje je potrebno za neometano i bezbedno obavljanje kriminalne delatnosti, dok princip osvete ima značaj u kontekstu obezbeđivanja garancija za realizovanje aktivnosti bande. Iako je nasilje u funkciji sva tri principa, ono je u delovanju bande uglavnom taktičke prirode, usmereno na postizanje kratkoročnih ciljeva, dok savremene organizovane kriminalne grupe nasilje koriste više strateški, za konsolidovanje dugoročnih ciljeva uključujući i reinvestiranje svoje kriminalne dobiti sa ciljem osiguravanja daljeg profitiranja organizacije. Tajnost suštinski obeležava interakcije pripadnika bande i njenih aktivnosti, a sa angažmanom na prikupljanju informacija direktno je u korelaciji sa opstankom organizacije i kontrolom nad uspešnošću realizacije kriminalnih ciljeva.

Gianluca Fulvetti zaključuje da je sa većim stepenom regulacije strukture i interakcije i većim stepenom kontrole kriminalnih aktivnosti, delovanje pripadnika bandi postajalo organizovanije, da je bilo povezano sa vršenjem složenijih, ozbiljnijih dela i na taj način evoluiralo u "organizovani kriminal" (Fulvetti, 2004: 57). Kako između organizovanosti i rezultata postoji odnos uzajamnosti, kao ključni kvalitet u procesu metamorfoze tradicionalnih bandi u savremenu formu organizovanog kriminaliteta izdvojila se organizaciona sposobnost diversifikacije aktivnosti kako bi se resursi akumulirali na održiv način, tj. kako bi se širio obuhvat delatnosti organizacije, pre svega, kroz broj i vrste vršenja dela (Weisel, 2002: 31). Integracijom u društvene strukture omogućava se legalizacija kriminalnog profita i diversifikacija delatnosti što je osnov održavanja i povećavanja moći organizovanog kriminala, a ujedno, element po kome se organizovani kriminal razlikuje od delovanja kriminalnih bandi koje funkcionišu izvan glavnog društvenog toka.

DRUŠTVENO-KULTURNI ASPEKTI SOCIJALNO BANDITIZMA U RAZUMEVANJU ORGANIZOVANOG KRIMINALA

Borba "primitivnih pobunjenika" da ospore državu kroz socijalno razbojništvo (Hobsbawm, 1969/2000) je istorijski i društveno utemeljena na percepciji nepravedne vlasti čineći kontinuitet kolizije između legitimiteta i legaliteta i u mnogim modernim društvima. Diskurs moći i kontra-moći u odnosu na državu čini socijalni banditizam elementom politike nekih modernih društava (primer narko kartela u Meksiku). Ovaj diskurs stimuliše politički nemir i nesigurnost, kao i radikalne društvene promene preko "kriminalne pobune" (Vanderwood, 1992).

"Kriminalni pobunjenici2 definišu "modifikaciju društvenog okruženja" kao element "ne-državnog ratovanja" (Bunker&Bunker,2010). Nosioci ovog rata su grupe bandi, kartela i mreže plaćenika koji promovišu nove oblike državnog uređenja zasnovanog na kriminalizovanim društveno-političkim normama i ponašanjima (Bunker, Bunkier, 2010). Kriminalna narko-kultura se na bazi prevratničkih elemenata vrednuje kao društveno pozitivna po modelu ispravnog, moralističkog kršenja zakona. Državna vlast se doživljava kao duboko nepravedna, korumpirana i slaba u odnosu na narko-kulturu koja pruža identitet, pripadnost, slobodu od neefikasnih i sputavajućih konvencija i materijalnu korist. Narko-kultura je sazdana od proizvodnje simbola, rituala, artefakata, slenga, verskih kultova, muzike i robe za široku potrošnju. Njeni pripadnici, ljudi koji se bave trgovinom droge se prepoznaju kao deo zajednice, a hijerarhija koja se uspostavlja stiče pozitivnu vrednost koja je se poštuje bez pogovora apsorbujući teror koji joj je svojstven (Bunker, Bunker, 2010). Narko-kultura je, u tom smislu, svojevrsna kontra-kultura koja uključuje sopstvene kultove, njihovo obožavanje (narko-sveci), simboličko nasilje (sakaćenje leševa), narko-društvene medije i modifikovani narko-folklor (Bunker, Bunker, 2010). (Zlo)upotreba društvenih medija, društvenih događaja i folklorno-kulturnih sadržaja u procesu modifikacije životne sredine u kojima deluje kartel obezbeđuje legitimitet kriminalnim gangovima gradeći mit o njihovoj veličini i bliskosti sa narodom. Kulturno-komunikacijska mreža koju preuzimaju potkulture kartela čini post-modernu verziju socijalnog razbojništva.

Legitimitet kartela i bandi postignut razvijanjem narko-kulture preko konstrukta socijalnog razbojništva pojačava se sirovim nasiljem i varvarizacijom. Surovost predstavlja sredstvo za postizanje društvene dominacije, akumuliranje i učvršćivanje političkih snaga (Sullivan, Elkus, 2011). Kriminalna politička-ekonomija i kriminalna pobuna kroz narativ od socijalnim banditima obezbeđuje podršku zajednice predstavljajući specifični oblik indoktrinacije u korist alternativnih hijerarhija. Rekonfiguracija državne strukture i koruptivno rastaknje njenog suvereniteta omogućava paradržavni status organizovanih bandi i narko-kartela koji kroz snažne političke domete ostvaruju svoje ciljeve i podižu nivo delovanja.

U razumevanju transnacionalnog organizovanog kriminala kao povezivanja lokalnih u transnacionalne bande treba istaći falsifikovanje suvereniteta država u procesu izgradnje "dvojnog suvereniteta" koji održva transnacionalne ilegalne ekonomske krugove. Rezultat je recipročna kriminalizacija politike i politizacija kriminala (Sullivan, Elkus, 2010).

Kulturni kontekst u kome se odvija transnacionalni organizovani kriminal ima transnacionalne karakteristike, a pojedine lokalne karakteristike se pojavljuju samo kao egzotični deo zajedničkog kulturnog miljea transnacionalnog podzemlja. Masovna potrošačka kultura, masovni mediji i popularna zabava čine mesto u kome se odvija disperzija kriminalne potkulture zasnovane na rasprostiranju moralnog cinizma. Problem se pojavljuje kao susretanje kriminalnog i potrošačkog postignuća — kao očajnička borba individualizovane forme socijalne distinkcije koja dolazi sa odsustvom smislenih emocionalnih veza ili bilo kakve realne alternative u vidu "autentične solidarnosti" sa drugim ljudskim bićima (Zizek, 2008 prema Hall et al.

2008). Život se razume kao neprekidno hazardersko izbegavanje zamki i lični interes koji se ispoljava bez griže savesti čineći da se socijalno, kulturno i kriminalno okruženje pojavljuju kao veoma slični. Zavodljiv kvalitet kriminala (Katz, 1988) posmatran u širem društvenom kontekstu pojavljuje se kao veoma blizak zavodljivom svetu potrošnje u kome pojedincac pokušava da pronađe kvalitetan identitet u različitim praksama (uključujući i kriminalnu). Brisanje jasnih granica između kriminala i konzumerske kulture čini kriminalnu potkulturu modernim kulturnim simbolom koji postaje poželjan izbor potrošača. Zločin se pakuje i reklamira mladima kao romantični, uzbudljiv, kul i moderan kulturni simbol. U okviru potrošačke kulture kriminal je estetizovan, a naše iskustvo o zločinu protiv građana je prevashodno estetsko, odnosno naše kolektivni doživljaj kriminala dobijamo putem masovnih medija (Hayward, 2002).

Odnos masovnih medija, masovne kulture i organizovanog kriminala predstavlja relativno neistraženo teorijsko i empirijsko polje. Međutim, adaptibilna sposobnost organizovanog kriminala je globalizacijske, tržišne i tehnološke promene iskoristila u procesu transformacije sopstvene strukture i načina funkcionisanja napuštajući tradicionalne paradigme i hijerahije prelaskom u mrežnu strukturu. Koncept mogućeg i poželjnog povezivanja ljudi u različitim oblastima društvene prakse u kontekstu uticaja globalizacije na kriminalitet manifestuje se kao transnacionalni kriminal.

POJAVA NOVIH MODELA KRIMINALNOG ORGANIZOVANJA I LIDERSTVA

Povezivanje u socijalnoj sferi prati međuzavisnost jer se usvajaju superiornije forme, koje se sada, istovetne ili slične, mogu naći gotovo u svakom kutku sveta i svakom aspektu društvenog univerzuma. Organizovani kriminal se univerzalno prepoznaje kao fenomen čiji je dinamični kvalitet neposredno određen agilnošću u generisanju novih formi lukrativnih aktivnosti. S obzirom da dinamika razvoja, kako legalne tako i ilegalne ekonomije, da bi bila održiva mora biti kompatibilna sa realnošću u kojoj se taj razvoj odvija, održivost se mora obezbediti putem strukturnog prilagođavanja.

Više je faktora koji su inicirali promene u modelu kriminalnog rukovođenja: suočavanje sa rastućim nivoom nesigurnosti za kriminalne organizacije u obezbeđivanju kontrole nad odlukama svojih protivnika (drugih kriminalnih grupa i vlasti), fluktuacije na tržištima roba i usluga u okviru "poslovanja" kriminalnih organizacija, tehnološke inovacije i pojave novih aspekata u vezi sa očuvanjem sopstvene unutrašnje kohezije, te društvena reakcija na organizovani kriminal. Eksploatacija novih tržišta i diversifikacija aktivnosti praćeni su razvojem novog modela kriminalnog liderstva.

Cyrille Fijnaut i Letizia Paoli ukazuju da su u svetu procesi globalizacije ubrzali povezivanje između ranije odvojenih nacionalnih ilegalnih tržišta i da se povećala mobilnost kriminalaca preko nacionalnih granica (Fijnaut, Paoli, 2004: 3). Istovremeno, ekonomska liberalizacija smanjila je sposobnost nacionalnih

vlasti da regulišu tržište i indikretno omogućila razvoj različitih sektora globalne ekonomije stvarajući na taj način potencijal za kriminalne transakcije.

Modernizacija kriminalnog organizovanja odvijala se u pravcu izgradnje fleksibilnijih struktura kriminalnih organizacija: umesto hijerarhije uspostavljaju se mrežne veze između pojedinaca ili manjih grupa, a aktivnosti se usmeravaju pretežno ka akumulaciji profita. Segmentacija postaje preovlađujuća forma diferencijacije među kriminalnim organizacijama (Blok, 2007: 12).

Tajnost u realizaciji aktivnosti dobija na značaju i kreiraju se detaljni mehanizmi izbegavanja krivičnog gonjenja i neupadljivog načina života. Aktivnosti se usmeravaju, kako konstatuje Tom Behan, ka iskorišćavanju mogućnosti za bavljenje profitabilnim kriminalnim aktivnostima (Behan, 2002: 79). Reputacija kao jedan od vodećih principa organizovanih struktura u kriminalnom miljeu, sada menja funkciju, i u novom modelu kriminalnog organizovanja njena funkcija je dominantno dvojaka:

- kao sredstvo odvraćanja građana od saradnje sa institucijama i

- kao sredstvo podsticaja u realizaciji profitno određenih ciljeva.

Upotreba nasilja konvergira sa prethodno opisanom funkcijom reputacije. Nasilje se sistematski koristi protiv onih koji pokušavaju da ospore monopol nad ilegalnim tržištem, onih koji koji narušavaju disciplinu u organizaciji, ili onih koji sarađuju sa institucijama dajući informacije ili dokaze koji bi se mogli upotrebiti protiv kriminalnih organizacija. Nasilje, takođe, omogućava kriminalnoj organizaciji da eliminiše konkurente i na određeni način reguliše ilegalnu aktivnost (Garzón, 2008: 27).

Letizia Paoli navodi da preovlađujuću savremenu formu kriminalnog organizovanja čini ekipa (*crew*) s manjim brojem članova u "timu", privremenog karaktera čiji se članovi organizuju oko izvršavanja neke konkretne aktivnosti, da bi se nakon toga rastali i ponovo okupili kad se pojavi nova prilika (Paoli, 2002). U ovakom tipu organizacije, pozicije i zadaci su izmenjivi, odnosno, ne postoji ekskluzivitet, već se prepliću uloge koje pojedinci imaju u različitim kriminalnim poduhvatima. Takav način organizovanja odgovara tzv. preduzetničkom tipu organizovanog kriminala. Zbog ovakve fenomenološke slike, u savremenoj literaturi se dilema o etiologiji organizovanog kriminala postavlja kao pitanje o tome da li se kriminalci organizuju oko mogućnosti za vršenje dela ili prilike za vršenje krivičnih dela stvaraju kriminalce?

Presudan parametar određenja kvaliteta funkcionisanja kriminalne organizacije jeste vrednovanje njene sposobnosti u kontekstu reakcija na neutralisanje ili eliminaciju pripadnika organizacije koji čine njenu strukturu. U XXI veku organizovane kriminalne grupe se oportunistički ponašaju tako što formiraju strukturne mreže oko specifičnih, kratkoročnih planova, delegirajući pojedinačne segmente operacija. Funkcionisanje organizacije je tesno povezano sa njenim strukturiranjem na način koji joj daje otpornost u odnosu na istražne radnje i krivičnopravni progon koji privremeno ili trajno ometaju ili inhibiraju

funkcionisanje organizacije (Agreste at al, 2016: 30–47). Uslovljenost modela organizacije određena je kako stepenom istorijskog razvoja jer se u određenim istorijskim epohama javlja njoj karakterističan kriminal, tako i merama koje se preduzimaju protiv kriminala što predstavlja povratnu uslovljenost. Mreža kao struktura je manje formalan tip kriminalne organizacije, slabije hijerarhijski ustrojen u odnosu tradicionalan. Kao novi tip društvenog organizovanja po horizontaloj osi mreža pokazuje superiornost u odnosu na tradicionalne društvene forme organizovane oko vertikalne ose. Fleksibilnost i otpornost su kvaliteti mreže koji tako koncipiranoj struturi omogućavaju postizanje efikasnosti u dostizanju ciljeva. Interaktivnost mreže omogućava prilagodljivost potrebama i interesima, što predstavlja centralnu tačku ciljnog delovanja kriminalnih organizacija koje su zahvaljujući interaktivnosti u mogućnosti da povećaju kapacitete individualnih kriminalnih entiteta, a da istovremeno potisnu uzajamno takmičenje i konflikte.

Potrebe kriminalnih organizacija koje mrežni tip organizacije čine oportunim su:

- smanjivanje rizika (udruživanje sa lokalnim kriminalcima da bi se eksploatisali lokalni uslovi ili obezbedio pristup korumpiranim zvaničnicima),
- proširivanje tržišta (novi proizvodi ili novi punktovi za ponudu starih proizvoda), i/ili
- razmenjivanje roba (npr. oružje za drogu).

Opisujući oblik u kome se organizovani kriminal javlja u Americi, Michael Levi ga je odredio kao legitimni "oportunistički poduhvat" i "skup pokretljivih i promenjivih koalicija između grupa gangstera, poslovnih ljudi, političara i vođa (kriminalnih) sindikata, uglavnom u lokalnom i regionalnom okviru" (Levi, 2002: 878–913). Time se upućuje na konceptualizaciju organizovanog kriminala kao skup brojnih nelegalnih aktivnosti koje vrše labavo povezane grupe pojedinaca, a ne na konkretno delo. Prednosti ovakvog koncepta se pre svega ispoljavaju kroz činjenicu da je mrežna struktura decentralizovana pa samim tim ne postoji jasna i prepoznatljiva meta na koju bi "trebalo ciljati", učesnici u mreži su lako zamenjivi, povećana je uključenost širokog spektra učesnika u mreži preko zajednice, a cene ilegalne robe i usluga opstaju zbog konkurentnosti. Posledice ovakve stvarnosti ispoljavaju se u vezi sa definisanjem politike suprotstavljanja organizovanom kriminalu kao potreba za modifikovanjem metodološkog pristupa kako bi se on učinio adekvatnim i omogućio efikasniju neutralizaciju ovog vida kriminala.

Transnacionalna destruktivna priroda organizovanog kriminala postavlja kao imperativ saradnju i deljenje informacija, kako na međunarodnom planu tako i na nacionalnom nivou, između različitih nivoa vlasti ali i sektora, odnosno, razvijanje i implementaciju multi–nacionalnog i multidisciplinarnog pristupa u suočavanju sa ovim fenomenom. Komercijalne i tehnološke inovacije su smanjile nacionalne trgovinske barijere, proširena je transportna infrastruktura i intenzivirano međunarodno poslovanje. Internet i mobilne telefonske mreže pospešuju brze komunikacije i integrisanje finansijskog sistema, olakšavajući globalnu fluktuaciju

novca i stvarajući povoljno okruženje za njegovu eksploataciju od strane kriminalaca kroz pranje novca.

ZAKLJUČAK

U državama koje karakteriše slaba vlada, dramatične privredne i društvene promene, transnacionalne kriminalne organizacije preuzimaju kontrolu nad velikim delom nacionalne ekonomije. Nicholas Abercrombie poredi društveni poredak sa "tronošcem" da bi predočio isprepletane elemente u njegovim temeljima: prinudu, moralne obaveze i međuzavisnost (Abercrombie, 2008: 105). Univerzalnim "markerima" za označavanje sekundarnih karkateristika orgnizovanog kriminala smatraju se instrumentalizovana upotreba nasilja, korupcija zvaničnika i pranje novca.

Kada institucije ne funkcionišu, realna moć je u rukama onih koji imaju novac i oružje, a poslovni ljudi i državni zvaničnici su naklonjeniji formiranju koalicija sa organizovanim kriminalnim grupama jer im to dozvoljava efikasnije učestvovanje u raspodeli državne moći. Teroristička grupa može evoluirati u kriminalnu, i obrnuto. Razvoj organizovanog kriminala zasnovan na zakonima tržišta naročito je izražen u zemljama u tranziciji koje karakteriše visok stepen anomije, dezorijentacije i nefunkcionalnosti društvenih normi i slabosti institucija. Deni Sabo to opisuje tako što ističe da se umesto "koncentracije populacije i kolektivne strategije, favorizuju dekoncentracija i individualne strategije" (Sabo, 2010: 53).

Istorijskim prikazom društvenog konstrukta socijalnog banditizma koji je predstavljao "moralno uporište" različitih kriminalnih aktera i manje ili više organizovanih bandi tokom istorije civilizacije upućuje se na centralnu karakteristiku njihove pozitivne percepcije koja čini mit o antijunaku. Na temelju buntovničko-prevratničkog karaktera kriminalnog delovanja koje se oduvek pokazivalo kao jalovo sa satnovišta ostvarivanja socijalne pravde u stvarnosti mnoge moderne kriminalne organizacije baštine elemete socijalnog banditizma u popularizaciji i romantizovanju prirode svojih prevashodno kriminalnih aktivnosti. Premda su neki istorijski oblici banditizma imali transnacionalni karater jer su delovali daleko od svojih matičnih nacionalnih zajednica (pirati) u osnovi su bili zasnovani na nacionalnoj pripadnosti i motivima lokalnog epskog i mitskog narativa. Karakteristike transnacionalnog organizovnog kriminala koji je nastao kao umrežavanje različitih kriminalnih sistema na globalnom nivou menja se kulturni, organizacioni i ekonomsko-politički kontekst koji nastaje kao deo tržišnih, medijskih i globalizacijskih trendova u savremenom društvu. To ne znači potpuno odbacivanje privlačne ideje o paralelnom "pravednijem poretku", ali je njena modifikacija uslovljena novim društvenim i kulturnim kontekstom koji je u velikoj meri obeležen masovnom kulturom nasilja i mrežnom organizacijom koja izmiče tradicionalnim formama i hijerahijama organizovanog kriminala. Ako se socijalni banditizam mogao prepoznati u tradicionalnim oblicima organizovnog kriminala u rascepu između legalnog i legitiminog, moderni organizovani kriminal se pre može povezati sa zamućenom granicom između legalnog i nelegalnog koja je prisutna u političko-

ekonomskom pejzažu modernog sveta. Kako je korupcija ključni metod odgovora kriminalnih organizacija na pritiske (tržišne, regulatorne itd.), smanjenje potražnje za proizvodima i uslugama koji su nelegalni, utiče na društvenu kontrolu i na sprečavanje korupcije na svim nivoima. John McFarlane ukazuje da je potrebno strateški, sistematski i pro–aktivno delovanje institucija putem prikupljanja, analiziranja i razmene kriminalističko–obaveštajnih podataka da bi se uspešno suočavali sa novim vrstama kriminala kao što su kompjuterski kriminal, krađa identiteta i kompjuterska prevara (McFarlane, 2001). Pošto je u tome neophodno postupati tako da se ne ugroze građanska prava i slobode, potreban je balansiran pristup.

LITERATURA

(1) Abercrombie, N. (2008). *Sociology*, Cambridge, UK: Polity Press.
(2) Agreste *et al.* (2016) Network Structure and Resilience of Mafia Syndicates. *Information Sciences*. 351, str. 30–47.
(3) Allum, F., Kostakos, P. A. (2010). Introduction: Deconstruction in Progress: Towards a Better understanding of Organised Crime?". U: Allum, F. *et al.*(urs.) *Defining and Defying Organised Crime: Discourse, Perceptions and Reality*. UK: Routledge, стр. 1–12.
(4) Behan, T. (2002). *See Naples and Die*: *The Camorra and Organised Crime*. London, New York: Tauris Parke Paperbacks.
(5) Black, D. (1998). *The Social Structure of Right and Wrong*. San Diego: Academic Press.
(6) Blok, A. (2007). Reflextions on the Sicilian Mafia: Periferies and their Impact on Centers". U: Siegel, D., Nelen, H. (urs.) *Organized Crime: Culture, Markets and Policies*. Netherlands: Springer.
(7) Bulatović, A. (2015). Restorativna pravda i odnos učinioca i žrtve krivičnog dela. *Temida*. 18 (3-4), str. 131–143.
(8) Bunker, P.L., Campbell, L.J. and Bunker, R. J. (2010). Torture, beheadings, and narcocultos, *Small Wars & Insurgencies*, 21: 1, March, 145-178.
(9) C. Fijnaut, L. Paoli (eds.) (2004). *Organised Crime in Europe: Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond*. Netherlands: Springer.
(10) C. H. Conly *et al.* (1993). *Street Gangs: Current Knowledge and Strategies*. Darby, PA: DIANE Publishing.
(11) Collier, P. (2000). Rebellion as a Quasi-Criminal Activity. *The Journal of Conflict Resolution,* 44: 6, 839-853
(12) Curott, N.A., Fink, A. (2010). Bandit Heroes: Social, Mythical or Rational?, Dostupno na SSRN: http://ssrn.com/abstract=1582823. Pristupljeno 1. septembra 2010.
(13) Ferracuti, F., Bergalli, R. (1970). Criminological Research Trends in Latin America. United Nation Social Defence Institute. Rome: UNSDRI.
(14) Frojd, S. (1988). *Nelagodnost u kulturi*. Beograd: Reč i misao.
(15) Fulvetti, G. (2004). The Mafia and the 'Problem of the Mafia': Organised Crime in Italy, 1820–1970. U: Paoli, L. Fijnaut C. (urs.) *Organised Crime in Europe Concepts, Patterns and Control Policies in the European Union and Beyond* Dordrecht. The Netherlands: Springer.

(16) Garzón, J. C. (2008). *Mafia & Co.: The Criminal Networks in Mexico, Brazil, and Colombia. Washington, D.C.: The Woodrow Wilson International Center for Scholars*.
(17) Hagan F. E. (2008). *Introduction to Criminology: Theories, Methods, and Criminal Behavior*, 6th edition, USA: Sage.
(18) Hall, S., Winlow, S., Ancrum, C. (2008). *Criminal Identities and Consumer Culture: Crime, exclusion and the new culture of narcissism*. Cullompton: Willan.
(19) Hauck, P. Peterke, S. (2010). Organized crime and gang violence in national and international law. *International Review of the Red Cross*. 92 (878), str. 407–436.
(20) Hayward, K. (2002). *Youth Justice: Critical Readings*, edited by Muncie, J., Hughes, G., and McLaughlin, E., (London: Sage)]
(21) Hobsbawn, Eric. (2000, 1969). *Bandits*, New York, The New Press.
(22) Howell, J. C. Moore J. P. (2010) History of Street Gangs in the United States. *National Gang Center Bulletin*, 4.
(23) Ignjatović, Đ. (2006). *Kriminološko nasleđe*. Beograd: Službeni glasnik.
(24) Katz, J. (1988) *Seductions of Crime: Moral and Sensual Attractions in Doing Evil*. New York: Basic Books,
(25) Kooistra, P. (1990). Criminals as Heroes: Linking Symbol to Structure, *Symbolic Interaction*, 13(2): 217-239.
(26) Levi, M. (2002). The Organisation of Serious Crimes. U M. Maguire, R. Morgan, R. Reiner (urs.) The Oxford Handbook of Criminology Oxford: Oxford University Press, str. 878–913.
(27) M. Sánchez–Jankowski (2003). Gangs and Social Change, *Theoretical Criminology*. 7(2), str. 191–216.
(28) Manojlović Pintar, O. (2006). Bandit ili hrabro srce, Danas (28. novembar) – Dodatak: Beton, Kultruno propagandni komplet, 7, str 1-2.
(29) McFarlane, J. (2001). *Transnatonal Crime: Response Strategies*, paper presented at 4th National Outlook Symposium on Crime in Australia, New Crimes or New Responses, Canberra: Australian Institute of Criminology.
(30) Molnar, A. (1991). Antropologija prava, individualna i socijalna patologija i devijacije, *Sociologija*, 33(4), str. 507-522.
(31) Nedeljković, S. (2006). Organizovani kriminalitet kao višeznačna potkultura: hajdučija između građanske i nacionalne ideologije, i između narodne i nacionalne kulture. *Glasnik Etnografskog muzeja*. 70, str. 235–269.
(32) P. van Duyne (2007). Korupcija i feudalističko vršenje vlasti. U: van Duyne, P. Donati S. (urs.) *Feudalizam u novom obličju: ogledi o klijentelizmu, korupciji, organizovanom kriminalu i pokušajima reforme*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Misija u Srbiji.
(33) Paoli L. (2002). The Paradoxes of Organized crime. *Crime, Law and Social Change*. 37, str. 51–97.
(34) Sabo, D. (2010). *Od antropologije do komparativne kriminologije*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
(35) Seal, G. (2009). The Robin Hood Principle: Folklore, History, and the Social Bandit, *Journal of Folklore Research*, 46(1): 67-89.
(36) Smith, C. Rush, J. Burton, C. E. (2013). Street gangs, organized crime groups, and terrorists: Differentiating criminal organizations, *Investigative Sciences Journal*. 5(1), str. 1–18.
(37) Sullivan, J. P., Elkus A. (2010). 'Mexican Gangs and Cartels: Evolving Criminal Insurgencies'. *Mexidata* (30 August) at http://mexidata.info/id2783.html.

(38) Sullivan, J. P. and Elkus, A. (2011). Barbarization and Narcocultura: Reading the Evolution of Mexico's Criminal Insurgency. *Small Wars Journal*, 31 August.
(39) Škulić, M. (2015). *Organizovani kriminalitet*, Beograd: Službeni glasnik.
(40) Šram, Z. (2007) Anomija, depresivnost i antizapadna orijentacija, *Revija za sociologiju*, 38(3-4): 103-118.
(41) Thornberry, T. P. *et al.* (eds.) (2003). *Gangs and Delinquency in Developmental Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.
(42) Tranter, B., Donoghue, J. (2010). Ned Kelly – Armoured icon, *Journal of Sociology*. 46(2): 187-205.
(43) van Dijk, J. (2008). *The World of Crime: Breaking the Silence on Problems of Security, Justice, and Development Across the World*. USA: Sage.
(44) Vanderwood, P.J. (1992). *Disorder and Progress: Bandits, Police, and Mexican Development*, Wilmington: SR Books.
(45) von Lampe, K. (2001). Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America, *Forum on Crime and Society*. 1(2), str. 99–116.
(46) Weisel, D. L. (2002). The Evolution of Street Gangs: An Examination of Form and Variation. U: Reed, W. L. Decker S. H. (urs.) *Responding to Gangs: Evaluation and Research*. USA: National Institute of Justice, str. 25–65.
(47) West, B. (2002). Crime, Suicide, and the Anti-Hero: 'Waltzing Matilda' in Australia, *Journal of Popular Culture*. 35(3): 127-141.

TRANSFORMATION OF CRIMINAL ORGANIZATIONS AND SOCIAL BANDITISM

The concept of banditism can be determined as a form of breaking social norms, a way of harming society that triggers social reaction towards its elimination. Social banditism is a wider phenomenon, stretching over political and ideological spheres and it can be determined as an irregular form of securing protection of social interests in the broadest sense.
In extremely divided societies it can be difficult to separate violent, organised crime and rebellion because rebellion is often financed with criminal activities. Additionally, violent crime has a tendency to justify its actions by insisting on ethnic, religious and class divisions.
Authors of the article are examining certain analogies among the phenomena discussed here by determining processes of differentiation, conflicts, specific surrounding and adaptation of the society members. The aim of this paper is to contribute to a deeper understanding of gang as a criminal phenomenon that is rooted in complex relation between individuals, dynamics of collective behavior and process of social changes.

KEYWORDS: gang / social banditism / structure / organized crime / institutions